

Tekst:

Haci Akman

førsteamanuensis, Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen

Diaspora oppleves som tap og gevinst

Mennesker som lever i diaspora har ofte en sterk etnisk bevissthet som har vedvart over tid. Denne fellesskapsfølelsen kjennetegnes av en felles historie, og tro på en felles skjebne. Diaspora innebærer ikke en vanlig reise, hvor tid og sted for ankomst er sikkert, for reisen er ofte av en mer usikker og langvarig karakter. Diaspora dreier seg derfor ikke om hvem som reiser, men heller om når og hvordan. Diaspora har variable former og derfor er det også et komplisert fenomen å jobbe med. Grunnen til dette er at diaspora er et resultat av historiske prosesser, som tilknyttes et spesielt sted. Man blir derfor nødt til å studere hvert enkelt diasporafenomen som unike fenomen. Diaspora knyttes derfor opp mot et konkret utgangspunkt i form av et hjem, eller territorium. Hjemmet utgjør i diasporisk sammenheng, et mytisk sted som en knytter sine fantasier, drømmer og minner til. I diaspora blir hjemmet et sted du ikke kan vende tilbake til. Likevel utgjør hjemmet en opplevd erfaring, knyttet til individets sanser. Disse kommer til uttrykk i et steds lukter, lyder, kulde og varme omstendigheter. Behovet for å høre til et sted er derfor overveldende.

Diaspora forbindes ofte med separasjon, og usikkerhet, men det gir likevel håp om en ny begynnelse. Det er et kulturelt og politisk terreng hvor individuelle og kollektive minner møtes, blir satt sammen og dannes på ny. Diasporiske identiteter er på en og samme tid lokale så vel som globale. De er et nettverk av såkalte transnasjonale identifiseringer, som er nedlagt i forestilte og vel-etablerte samfunn. Diaspora kan beskrives som konseptuelle kart, som leter etter det absolutte, genuine og autentiske. Vil man prøve å forstå en annens opplevelse, må man plukke fra hverandre verden slik den tar seg ut fra ens eget synspunkt og sette den sammen igjen slik den tar seg ut fra hans (Berger&Luckmann, 1987).

I løpet av 1980 tallet har det stadig vært en økende migrasjonsstrøm, som tar sted i ulike retninger. Mengden migranter har økt i retning av Australia, Nord Amerika og vestlige deler av Europa. De fleste av dem som kommer til disse områdene er arbeidsmigranter, enten disse er registrert eller ikke. Andre kommer pga. av utdanning, gjenforening eller som asylsøkere. I en undersøkelse gjort i 1990 fant organisasjonen

for flyktninger ut at det var over 80 millioner migranter av denne type i verdenssammenheng. Omlag 30 millioner av disse ble sett på som irregulære flyktninger, og 15 millioner av dem var asylsøkere. I 1992 hadde tallet på migranter nådd 100 millioner.

Man kan dele migrantene inn i økonomiske og politiske flyktninger. Den nye migrasjonen skaper nye problemer, og en ny type diaspora. For eksempel tilhører mennesker i diaspora ulike kulturelle og politiske scener hvor aktørene har spilt roller vi aldri har fått se. Det finnes ingen kulturell fasit som kan fortelle oss hvordan vi kan dekke den enkeltes behov og forventninger til sin diasporatilværelse. Likevel finnes det vesentlige trekk som binder personene i diaspora sammen. De fleste har under ulike omstendigheter forlatt sine hjemland på grunn av omstendigheter de ikke har vært ”herrer” over. De har forlatt alt som representerte rammen om deres liv og med i bagasjen er referansene; familie, venner, besteforeldre, slekt, og alle de levende og døde som utgjorde nettverket deres. De forlot en scene hvor ”replikkene” var mulig å lære og hvor ”manus” var forståelig. Forventningene til det som skulle møte dem i diasporalandet var få og uklare. De var først og fremst rettet mot det å slippe bort fra problemene i hjemlandet. I den grad noen av dem hadde forventninger på forhånd, var disse ofte uklare, urealistiske og udefinerte.

Termen diaspora både blir drøftet ut i fra et teoretisk konsept, men også ut i fra konkrete historiske erfaringer. Forandringene i politiske forhold på slutten av 1900 tallet, med et samfunn som har blitt multikulturelt, har det vært nødvendig å se på hvordan identitet dannes i diaspora. Mye av den kulturvitenskapelige debatten har til nå stort sett gått med på å kartlegge kulturelle for-

andringer. Det interessant derimot er å se nærmere på hvordan disse forandringene er med på å påvirke rammene rundt identiteten. Videre vil begrepet ble drøftet i forhold til dets rolle som postmoderne fenomen. Behovet for nye begreper som kan anvendes i diasporastudier har økt. Diaspora har vokst frem som en betegnelse på grupper som i følge det internasjonale samfunn ikke kan tilknyttes har legitim rett til et territorium. Dette til tross for at disse gruppene det gjelder selv hevder denne retten. På hvilken måte diaspora kommer til uttrykk og oppleves som tap og gevinst i ut fra ulike sammenhenger?

Diaspora har ulike formasjoner og oppbygning, og dette gjør at den afrikanske, jødiske og asiatiske diaspora ikke kan sammenlignes. Bruken av diaspora henger sammen med behovet for å ha en betegnelse som beskriver den bevegelse av mennesker vi opplever i dag. I forhold til dette har Brah (1996: 242) skissert betydningen av ulike grenser og skillelinjer. Det være seg territorium, politiske, kulturelle, økonomiske og psykiske grenser. Grensene kan bli beskrevet som sosiale konstruksjoner som tar form i hverdagen. Jeg har valgt å intervju ti personer med ulik diasporabakgrunn fra ulike land som Chile, Vietnam, Sri Lanka (tamiler), Kurdistan og Iran. De fleste av dem har bodd i Norge i over 20 år. Intenjonen med å velge personer fra ulike land er for å finne ut av hvilken måte diaspora kommer til uttrykk forhold deres erfaring og ikke minst kunnskap om ulike diasporatradisjoner. Diaspora viser til erfaringene som oppstår når politiske, økonomiske og kulturelle grenser krysser hverandre. Hvor ulike former for transkulturelle identiteter oppstår, og hvor tilhørighet og annerledeshet blir utfordret.

Diaspora

Ordet diaspora er gresk kan deles opp i to deler; dia (gjennom), og sperein (spre). I følge Webster dictionary betyr ordet «spredning fra». I ordet diaspora ligger det en hentydning om at det eksisterer et senter, et lokus, et hjem der spredningen kommer ifra. Det vitner om en reise hvor hverken tid eller sted for adkomst er sikker. Selve hjertet i diaspora vitner om en reise, likevel kan ikke enhver reise plasseres innenfor båsen diaspora. Diaspora innebærer ikke en vanlig reise. Diaspora dreier seg om å slå seg ned et annet sted, med andre ord plassere sine røtter et annet sted. Spørsmålet om diaspora dreier seg ikke i hovedsak om hvem som reiser, men når, hvordan og under hvilke omstendigheter.

Diaspora er et "landskap" hvor fysiske og psykiske landmerker er ukjente og ofte uforståelige. Migranten er ikke lenger en person med individuelle menneskelige behov, men defineres inn i etniske grupper, og representerer ofte et problem for ulike statlige og kommunale etater. Ikke sjelden problematiseres også deres forhold i nærmiljø, på boligmarkedet, under utdanning og på arbeidsmarkedet. Uansett velvilje; statlige og kommunale tilretteleggingstiltak, opplever migranten i diaspora å bli definert som problem, i stedet for å være personer med problemer. Behovene defineres i stor grad av andre, som oftest av majoriteten. I diaspora defineres de igjen som minoritet - nå som etnisk minoritet, eller etnisk gruppe. Selv om konteksten er endret i diaspora og livstrusselen ikke lenger er til stede, eksisterer fortsatt avmaktsfølelsen og opplevelsen av å ikke bli hørt. I diaspora er identitet og status en prosess som skapes i kontinuerlig relasjon med sine omgivelser, og ofte har migranten flere statuser. Identitet og status knyttes nært til relasjonskategorien, og sær-

lig dersom omgivelsene tilskriver deg den. Med andre ord blir migranten den primære status og det primære identifikasjonspunkt.

I det følgende går jeg nærmere inn på begrepsparat status og identitet, som er to begreper som er nært knyttet opp mot hverandre. Definisjonsmessig henviser begrepet status til en persons legale og sosiale profesjon, eller posisjon i relasjon til andre. Også på det politiske område dukker begrepet status opp som; innvandrersstatus, asylsøker, flyktningstatus - som igjen kan ha statusen kvoteflyktning. Vi kan også høre uttrykket: "status som politisk flyktning". De nevnte statuser er alle statuser der det eksisterer forholdsvis stor grad av samsvar mellom det subjektivt opplevde og det objektivt tilskrevne innholdet i statusen. Noe annerledes og mer problematisk kan det bli i tilfeller der det innvilges opphold på humanitært grunnlag. Her innvilges det ikke politisk asyl, men det tas hensyn til at personen (søkeren) trenger grader av beskyttelse, av humanitære årsaker. I myndighetens øyne er ikke personen flyktning, selv om personen legger et selvtilskrevet statusbegrep som flyktning til grunn. I slike tilfeller er det en motsetning mellom en subjektiv og en objektiv definisjon av flyktningbegrepet. Dette kan ha store konsekvenser for personens identitet og forholdningssett i diaspora. Her tas det utgangspunkt i personer som tilskrives status som flyktning i objektiv forstand, samt de som selv definerer seg som dette, noe som igjen på ulike måter berører, påvirker og endrer individets identitet, status og posisjon i diaspora.

I diaspora kan det oppleves å være motsetning mellom det subjektivt opplevde og det objektivt tilskrevne også på andre områder. Migranten tillegges ofte nye roller og posisjoner - og står dermed i fare for å tilskrives en ny og kanskje fremmedgjø-

rende identitet. Det er i grenselandet mellom det personen opplevde som seg selv som i hjemlandet og hva personen ønsker for sin fremtid at diasporas dilemma ligger. Myndighetenes, og andres ”merkelapper”, har ikke bare betydning for hvilken beskyttelse man får, eventuelt hvilke rettigheter og plikter man har - ”merkelappene” griper lenger inn enn som så. De påvirker ofte individets identitet og eksistens. Status, om den er selvtilskrevet eller tilskrevet av andre, påvirker på ulike måter og i ulik grad personlig identitet og relasjoner til andre mennesker.

Som nevnt er det av stor betydning hvilken statuskategori man havner i. Den sosiale status eller posisjon man hadde i hjemlandet vil enten underkjennes, opprettholdes eller maksimeres i diaspora. Dette gjelder både i forhold til egne landsmenn og ovenfor norske omgivelser. Identitet tilskrives ikke sjelden ut i fra et kollektivt likhetsprinsipp med andre migranter. I diaspora søker migranten å opprettholde og få bekreftet sin posisjon, oftest med referansepunkt til fortiden - til det samfunn man er adskilt fra. Dette gjelder særskilt personer fra middelklassen og sosialt høyere lag, mens personer som var innehavere av lavere sosiale posisjoner kanskje ser diaspora som mulighet til å heve sin sosiale status - en mulighet til å skrive sin biografi på ny og på den måten oppnå respekt og anerkjennelse i diasporasamfunnet. For å bryte den kollektive likheten blir det viktig å danne sosiale nettverk hvor relasjonene aktørene imellom bygger på optimal likhet i tidligere posisjon, snarere enn gjennom likhet i felles flukthistorie. Ideen om likhet er en grunnleggende verdi i det norske samfunn og tilskrivning av identitet skjer ofte på bakgrunn av dette prinsippet snarere enn med utgangspunkt i migrantens selvtilskrevne

identitet. I diaspora vil mange flyktninger forsøke å bli vurdert ut fra den posisjon vedkommende hadde i hjemlandet og ønsker også å få denne bekreftet i nye omgivelser. Mange vil også unngå å bli vurdert ut i fra likhet med andre migranter. Den personlige identiteten er både selvtilskrevet og tilskrevet fra slekt og venner og den blir også bekreftet av slekt og venner - noe som viser at man har sosial støtte fra de nære sosiale omgivelser. Den selvtilskrevne identiteten, som er knyttet til personens livsløp, står i posisjon til en identitet som er tilskrevet av andre. I tilfeller der den tilskrevne identiteten ikke samsvarer med den selvtilskrevne, er det som oftest den selvtilskrevne identiteten som trekkes i tvil.

For den som definerer seg som politisk flyktning er det av eksistensiell betydning at denne statusen bekreftes av andre enn migranten selv. Dette har fokus på de smertelige erfaringene fra hjemlandet - pga. ulike fluktårsaker som for eksempel kan være økonomisk, kjærlighet, forfølgelse, tortur og erfaringene fra selve flukten, som igjen gir en mening ved at andre anerkjenner deg som den du er. En tilskrevet identitet er basert på et forutinntatt bilde av ”den andre”, som igjen er en erobring av den andres selvilde. Når to parter har sine referansepunkter innenfor ulike kulturelle rammer, der makt og status er ulikt fordelt mellom partene, kan det betraktes som en kulturell invasjon av ”den andre” og hele gruppen som vedkommende tilhører. Om invasjonen er dannet i sin form, er den likefullt en undertrykkende handling, rettet mot personer eller grupper. På lengre sikt kan dette føre til redusert kulturell ”stolthet” hos personen og dermed økt mottakelighet for ”angriperens” verdier, standarder og mål. Jo mer man fremmedgjøres fra sitt eget og sin selvtilskrevne identitet, dess mer vil man

tilstrebe likhet med majoriteten.

For bryte ut av dette forholdet må personen, på et visst tidspunkt i sin eksistensielle erfaring, kritisk erkjenne at han både står i et motsetningsforhold til den dominerende kultur og til den som søker å tilskrive personen en identitet som han ikke gjenkjenner seg med. Denne kvalitative endring i oppfattelsen av verden og virkeligheten oppnås bare gjennom handling og dialog med omgivelsene. En slik erkjennelse har konsekvenser både for den selvtilskrevne og den tilskrevne identitet. Diaspora kan derfor sies å inneholde mange eksistensielle erfaringssituasjoner som kan danne grunnlag for endringer i migrantens identitet.

I et eksensialistisk perspektiv støter mennesket på identitetsproblemet når det opplever å ha mistet sitt navn, når det er blitt sin anonymitet bevisst. Gjennom erkjennelse av den anonyme tilstand kan det igjen bli eksisterende, og det kan få en ny identitet. Identiteten vokser i så måte fram av fremmedgjørelsen. For å ha en identitet må mennesket kunne legitimere seg med sitt navn og sitt vesen, men det må også kunne holde fast ved dette i livets skiftende omstendigheter. Mennesket står i stadig relasjon til andre mennesker, til tingens verden og til ulike situasjoner. Ved å identifisere seg henviser man derfor nettopp til relasjoner i den virkelighet man opplever som sin egen. I diaspora bryter ofte slike relasjoner sammen ved at personen ikke lenger gjenkjennes ved disse relasjonene. Identitetens referanser er derfor utilstrekkelige i en slik krisesituasjon som diaspora representerer.

Diaspora og endringsprosess

Diaspora er en kontinuerlig endringsprosess der endringer i personlig- og ikke minst sosial identitet har sammenheng med endringer i sosiale posisjoner og omvendt.

En person med lav sosial status i hjemlandet kan i diaspora oppleve å få denne sosialt oppgradert enten ved å øke sin sosiale posisjon blant egne landsmenn, eller ved å forbedre sin økonomi. Det motsatte kan inntreffe blant personer som hadde sentrale sosiale posisjoner i hjemlandet og som her opplever å få sin posisjon nedgradert. Diaspora inneholder mange eksistensielle erfaringssituasjoner, som danner grunnlag for endringer i migrantens identitet, og for mange gir det en følelse av "forlatthet", i den forstand at man er fratatt grunnleggende menneskerettigheter som er nødvendige for et individs livskvalitet og kanskje eksistensmuligheter.

Diaspora rommer store tap - blant annet den sosiale og kulturelle grunnmur som liv og identitet er bygget på. Livet i diaspora oppleves som fylt av kontraster og motsetninger fordi to, ofte motsetningsfylte virkeligheter stilles opp mot hverandre. Diaspora oppleves for mange som en evig flukt, et stadig oppbrudd fra det som var viktig i denne personens liv. Den tilhørighet og tilknytning migranten hadde i hjemlandet; til familien, til folket og til jorden, var virkelig - den hadde et "ansikt" og bak ansiktet fantes en identitet. Årene i diaspora fører til at denne virkeligheten gradvis skifter karakter og at identiteten bak ansiktet endrer seg. Det er vanskelig å erkjenne at det er slik og kan oppleves som et ledd i en fremmedgjørende prosess - en prosess som påvirker familien, relasjoner til landsmenn og forholdet til fortiden. Rainer Maria Rilke beskriver i et dikt noen av de opplevelser dikteren har når han befinner seg i en fremmed by: Når han fra sitt vindu ser utover den, overveldes han av en følelse av forlathet og fremmedhet. Han kan liksom ikke komme inn i denne by, eller denne verden som han er kommet til - den lukker seg

fremfor ham. Den ”lukkethet” som Rilke beskriver her karakteriserer på mange måter diasporas essens og erfares på ulike nivå - fra det personlige til det institusjonelle.

Sosiale nettverk

Savn og tap av sosialt nettverk er et stort problem for mennesker i diaspora. Spesielt kan dette være vanskelig for eldre migranter, og det kan ha store konsekvenser for selvfølelse og identitet. Eldre personer, men også ungdom og til og med barn kan gi uttrykk for opplevelse av anonymitet og manglende sosiale nettverk. Begrepene nettverk og identitet blir derfor uatskillelige i denne sammenheng. Et sosialt nettverk kan defineres som et sett varige relasjoner mellom mennesker og kan defineres ved to mengder: En mengde aktører og en mengde relasjoner mellom disse. Identitet formes og endres blant annet i interaksjon mellom nettverkets aktører. I hvilken grad relasjonene har betydning for identiteten og selvfølelsen avhenger av den betydning nettverkets medlemmer spiller for personen. I mange tradisjonelle samfunn, som mange flyktninger kommer fra, har begrepet rolle ofte en sentral betydning - særlig i sosialiseringprosessen. Rollen man fødes, eller sosialiseres inn i, har betydning for jeggoppfatning og selvfølelse. I Fishers (1977) rolleteori forklares adferd som et resultat av de forventninger som stilles til en person når han innehar en bestemt rolle. Rollene ses igjen som konstituert av samfunnsmessige forhold, og nedfelt i sosiale strukturer. Begrepet ”seige strukturer” er ganske dekkende for de tidlige, etablerte verdier og normer som tross endrede samfunnsmessige forhold og påvirkning - kun i liten grad endres. Når nye nettverk opprettes i diaspora krever det at personene mestrer alternative koder for samhandling enn dem man

kjente fra hjemlandet. Når både fysiske og psykiske ”landemerker” er ukjente og uforståelige kan vi ane noen av de problemene som knytter seg til gjenoppbyggelsen av nye nettverk i diaspora.

I tradisjonelle samfunn er sosiale nettverk og familienettverk ofte tette, de blir tilskrevet og består av basisrelasjoner som foreldre og nær familie. Disse nettverkene er forpliktende og forholdsvis stabile over tid, slik at kontinuiteten i relasjonen blir ivarettatt og opprettholdt. Resultatet av denne typen nettverk er ofte et sterkt samhold og utstrakt samarbeid. De normative rammene omkring nettverket er gitt og rommer få valg og handlingsalternativer. I diaspora opplever flyktninger å måtte stå i en valgssituasjon som er vanskelig å mestre fordi individuelle valg som regel er et ukjent begrep. Det tette nettverket ivaretok de fleste viktige funksjoner som var knyttet til sosial kontroll, sosialisering og opprettholdelse av kulturelle ytringer. Nettverkets funksjon var å ivareta familie- og samfunnsinteresser selv om disse, sett med våre øyne, gikk på bekostning av personens individuelle valgfrihet.

Nils Christie (1975), har skrevet om det tette samfunn som ”ivaretaker” og ”forebygger”. Dette kan sammenliknes med de tradisjonelle nettverk mange migranter kommer fra, som ofte kjennetegnes ved at de ivaretar viktige familiære, samfunnsmessige og ideologiske interesser og der brudd på disse sanksjoneres. I diaspora fører fraværet av det tette nettverket til økt individualitet og personlig valgfrihet - spesielt for barn og unge. Mange foreldre bekymrer seg over dette og opplever det som å miste kontroll. Tap av nettverk og problemer med å bygge nye nettverk i diaspora, har for mange informanter ført til isolasjon, ensomhet, psykiske lidelser og i verste fall

desintegrasjon.

Å bygge opp nye nettverk i omgivelser hvor språk, verdier og normer er ukjent, er en lang prosess der mange faktorer og betingelser må være tilstede for å klare dette. Det er selvsagt for enkelt å trekke den konklusjon at nettverkets betydning bare ligger på det emosjonelle plan. Et sosialt nettverk, hvor man kan utveksle varer, tjenester, kunnskaper og erfaringer, er en betydelig ressurs på mange områder. I diaspora blir mange stående utenfor dette uformelle "markedet", fordi både det personlige, emosjonelle nettverket og byttenettverket reguleres gjennom kulturelt betingede normer og regler, noe som igjen kompliserer prosessen med å etablere mer varige relasjoner - spesielt blant nordmenn.

Selv om det kan virke som om eldre migranter har størst problemer i den sosiale integreringsprosessen nevner også barn og unge problemer knyttet opp mot det å etablere nettverk blant norsk ungdom. De fleste "velger" sosiale nettverk blant ungdom i samme etniske gruppe, selv om det også er mange eksempler på det motsatte. Arenaer og samhandlingsgrunnlag er viktige forutsetninger for at mennesker skal komme sammen. Utviklingen av relasjoner krever at personene har et gjensidig ønske om å bli kjent med hverandre.

Eksil som tap og gevinst

Etnologen Åke Daun (1979) mener at det utilfredsstilte menneske må antas å være et ressursvakt individ i ressurskrevende omgivelser. Andre erfaringer går i retning av at det utilfredsstilte menneske også kan være et ressurssterkt individ i ressurskrevende omgivelser, der ressursene synes irrelevante i samhandling med andre. Den kurdiske forfatteren Mehmet Uzun beskriver sitt diaspora slik: "Jeg kommer fra et

land som har hatt en svært tragisk utvikling. Jeg tilhører en befolkningsgruppe som har opplevd mange tragedier. Jeg har sittet i fengsel og har blitt torturert. Jeg har ikke vært i stand til å vende tilbake til mitt eget land på 15 år. Jeg vet hva ondskap er. Jeg vet hva undertrykking er - og jeg vet hva det vil si å være utsatt." Den palestinske litteraturkritikeren og forfatteren Edward Said (1984) beskriver fenomenet flukt som: Den ulegelige riften som oppstår som følge av at mennesket skilles fra sitt fødested - avstanden fra selvet og dets egentlige hjem. Sosialantropologen Marita Eastmond (1989) beskriver at flukten representerer en sosial forstyrrelse på strukturelt nivå som ikke etterlater noen områder av sosial erfaring urørt - og som har grunnleggende og eksistensielle konsekvenser ved at tilstanden påvirker migrantenes liv og alle vitale dimensjoner; sosialt, kulturelt, emosjonelt - til og med fysisk. Den argentinske forfatteren Julio Cortazar sier at: flukt er et politisk fenomen som berører bunnen i menneskelivet.

Diaspora representerer en stadig søken etter tilhørighet - som er noe mer enn en jobb og et sted å bo. Det dreier seg om å bli gjenkjent som den man er - det motsatte av anonymitet. Å skape tilhørighet er en prosess som aktiverer indre og ytre krefter. De ytre kreftene finnes i det samfunn hvor de nye livssjansene ligger. Et hjemsted blir mer enn et sted på kartet, det er et sted som gir muligheter til dem som har hjemstedstilhørighet der. De indre kreftene er den enkeltes evne og vilje til å motta og bruke de muligheter som hjemstedet kan tilby. Tilhørighet til stedet og menneskene styrkes og dermed gjør dette migranten mer "synlig". De fleste derimot føler det ikke slik. Mulighetene og sjansene kan synes vanskelige å få øye på. Mange blir "trette" og trekker seg tilbake, isolerer seg - blir tau-

se. På tross av denne tilstanden skal forpliktelser overholdes - overfor familien, og ofte overfor slekt og venner i hjemlandet. Disse doble forpliktelser kan være en stor belastning og mange får psykiske plager som følge. Selvbildet skal opprettholdes - ingen må oppdage hvor dårlig det står til. Ingen må få vite om fornedrelsen. Å åpne opp for disse følelsene ved å snakke om dem kan ha følger som personen selv eller omgivelsene ikke er beredt til å håndtere. De store indre og ytre endringene som flukt og diaspora fører med seg kommer som regel så raskt at de kan være vanskelig å håndtere. Ved å la være å snakke om dem håper migranten at tiden demper angsten og smerten ved tapene. Tausheten er en måte å vinne tid og få kontroll.

Diasporas første fase kan beskrives som et overgangsrituale som gir migrantene adgang til et annet samfunn. I dette tidsrommet transformeres et maktspråk til et annet, der migranten møter de andres (også hjelpeapparatets) forståelse og sannhet om dem selv. Migranten møter med sine sannheter og forståelse av seg selv. I dette møtet oppstår det et spenningsfelt av forskjellige krav til hvordan det rettferdige og sanne skal defineres. En migrant forteller om sine første år i diaspora:

Da jeg kom til Norge i 1984, falt det meg ikke inn at dette landet skulle være mitt i så mange år. Faktisk tenkte jeg ikke på å bli her i det hele tatt. En kort tid kanskje, før jeg dro videre til Sverige eller England. Jeg hadde mange tanker og mange planer. Det var hjemlandet og de politiske spørsmål som opptok meg. Jeg hadde fått avstand til det landet jeg kom fra, jeg var fri til å si å mene det jeg ville uten at undertrykkende myndigheter la løkk over handlingskraften min. Ennå hadde jeg ikke erfart at språket skulle bli et problem, en hindring som flere

ganger truet med å ta motet fra meg. Hverdagen i Norge var enda ikke blitt min. Når jeg nå tenker tilbake på alle årene som er gått, skjønner jeg ikke helt hvordan jeg orket å gå igjennom et universitetsstudium. Men jeg gjorde det, jeg klamret meg fast og brukte viljen på det meste. Som regel trøster jeg meg med at det var verd alt slitet, men jeg er ikke alltid like overbevist om det.

De første årene, da jeg forsøkte å komme meg gjennom et par grunnfag og et mellomfag, var det ordbøkene som ble utsatt for størst slitasje. Det var engelsk/norsk, norsk/engelsk og diverse andre kombinasjoner. Som regel brukte jeg så mye tid på å slå opp i ordbøkene, at meningen, helheten og sammenhengen i det jeg egentlig skulle lære - forsvant. Så måtte jeg begynne forfra igjen. Alt dette kunne jeg likevel leve med. Jeg innså at skulle jeg komme gjennom et studie måtte jeg innstille meg på å bruke dobbelt så lang tid som norske studenter ville brukt på samme stoffet. Men hvis jeg leste dobbelt så lenge som en norsk student leste hver eneste dag, kunne jeg likevel være ferdig med utdanningen til samme tid.

Med dette som mål gikk jeg inn i den norske hverdagen. Det var likevel ikke det skriftlige språket som ga meg flest bekymringer og vonde opplevelser. I den sosiale hverdagen i Norge var det først og fremst samtalen jeg savnet, den kjappe replikken, humoren blant venner og den lette praten om ditt og datt. Jeg savnet å kunne delta i samfunns diskusjoner, å bruke ordene som uttrykk for de tanker, ideer og meninger jeg hadde. Men ordene ble så altfor ofte sittende fast, eller de var der ganske enkelt ikke, eller det ble så besværlig å sette ordene sammen på riktig måte at meningen ganske enkelt forsvant. I denne perioden lærte jeg at sosial vellykkethet også har noe med den språklig mestring å gjøre. Som ikke-euro-

peisk migrant møte jeg mye norsk godvilje - en stund, men sjelden i lengden. Det var ikke nok at jeg gjorde så godt jeg kunne, jeg måtte helst bli bedre. Jeg kunne ikke ta for gitt at folk så meg som den jeg var, oppfattet meg slik jeg oppfattet meg selv.

Flukt innebærer grunnleggende tap, ikke minst tap av en naturlig omgang med eget språk - migrantens fremste formidlingsredskap. Å "tape" sitt språk betyr også å miste en sentral del av sin identitet og sitt selvbylde. I diaspora gjenkjennes personene som "en annen", og i verste fall som "en stakkar" som er avhengig av hjelp fra andre. Egne verdier, tanker og håp synes ikke å ha samme betydning som før og kan heller ikke uten videre overføres til nye sammenhenger. Mange migranter i diaspora har søkt å redusere følelsen av fremmedgjøring i diaspora ved å bli mer "lik de andre".

Diaspora fører migranten inn i en språklig kontekst hvor morsmålet ikke kan brukes til å beherske den nye verden. Morsmålet kan lett oppleves å være uten verdi, og i verste fall kan det oppleves belastende. Dette medfører at personen ikke har det nødvendige redskap til å uttrykke seg. Ved "tap" av morsmålet taper individet en stor del av sin identitet og personlighet. I diaspora blir du en annen enn den du var i kjente hjemlige omgivelser - ofte blir du en som har bruk for hjelp. En ikke-produktiv mottaker av sosiale goder. For mange oppleves dette som tap av status, stolthet og ære. Migranten settes i kategorien "de fremmede". Dette fremmedgjørende stigma tilskrives - det er aldri selvvalgt. Tidligere liv, erfaringer, tanker og håp mister verdi og betydning og kan ikke uten videre overføres til en ny kontekst. Mange migranter er arbeidsledige og står uten håp om få arbeid i fremtiden. En stor del av identitet og selvfølelse er knyttet til arbeid. Mange migranter har høy utdan-

nelse fra hjemlandet, for disse er det ekstra smertefullt å ikke få anerkjennelse for sine kvalifikasjoner. Selv migranten uten utdanning har som regel kunnet livnære seg av egen håndkraft i hjemlandet. Mange føler seg passivisert i diaspora, noe som har store konsekvenser for livskvalitet. Migranten lider også andre smertefulle tap som: statsborgerskap, retten til å vende tilbake til eget land, tap av sosiale nettverk som familie og slekt, støtte, kjærlighet og forståelse. Tap av lukter, lyder, natur, klima - hele det sensoriske univers.

Tap kan også ses i forhold til de enkelte roller i familien. Mannsrollen; forsørger, ektemann, far, overhode. Disse rollene degraderes på et vis, sett i lys av den tradisjonelle familiestrukturen. Endringer i kvinnerollen og kvinnens stilling i familien har hatt konsekvenser for mannens rolle sett. Arbeidsfordelingen er endret både i offentlig og privat sfære. Mange menn er arbeidsledige, mens kvinnene kanskje har jobb og dermed blir familiens hovedforsørger. Dette kan påvirke forholdet mellom ektefellene. Også farsrollen oppleves for mange å ha blitt endret i diaspora, ved at foreldre, og særlig far opplever å ha mindre innflytelse i barnas liv. Endret struktur har medført redusert mulighet til kontroll over barnas situasjon - særlig utenfor hjemmet. At barna og kvinnen kan ha aktiviteter, skole og jobb utenfor familien kan også føre til at kommunikasjonen innad i familien blir annerledes. Noen familier mestrer de nye utfordringene som familien blir stilt overfor, mens andre gjennomgår dype kriser. Kvinnene kan synes å mestre diasporatilværelsen bedre enn mennene. Mennene er ofte skeptiske til kvinnenes økende individualisering og frihet. De fleste kvinner fra tradisjonelle familiestrukturer oppnår i mange tilfeller større grad av frihet og selv-

stendighet og tar i større grad avgjørelser som angår hennes eget liv og fremtid.

Mange familier opplever at det er vanskelig å ha kontroll med barnas liv utenfor hjemmet, hva de foretar seg og hvem de er sammen med. Dette gjelder også skole. Det kan være vanskelig å få oversikt over skolesystem, forpliktelser og rettigheter, lekser og kontakten med skolen. Foreldre har ofte et ønske om å fastholde fortiden, særlig hvis barna er født i hjemlandet, og møter derfor endringene ”med svar fra i går”, samt at de har forventninger om at barna bærer den kulturelle arven videre. Mange foreldre ”sitter fast i fortiden”, mens nåtiden oppleves som midlertidig - et venteværelse for en usikker fremtid.

Barn og ungdom i familien opplever kanskje å ha tilhørighet i to hjem, og at det kan være vanskelig fylle krav om forpliktelser til to kulturer. Mange opplever at ettersom årene går, øker avstanden til foreldrenes tradisjonelle livsmønstre. Enkelte klarer å ivareta deler av ”foreldrearven”, samtidig som de har en god forankring i diasporalandets levesett, mens andre ikke vil klare dette. Foreldre kan oppleve sine barns ”frihet” som en trussel, både mot foreldreautoriteten og mot den kultur foreldrene representerer. Gradvis kan de oppleve å ”miste” kontakten med barna og få avstand til alt det nye barna står for. Det kan synes å være motsetning mellom foreldrenes ønske om autoritet og barnas ønske om autonomi. Barna gjør sine egne erfaringer og får kunnskap som kan stå i kontrast til foreldrenes erfaringer og kunnskaper. Foreldrene er ofte svært opptatt av hvordan barna integreres i diasporasamfunnet og hevder kanskje at sosialiseringen i hjemmet brytes ned i skolen, i tillegg til at ulike institusjoner og samfunnet generelt nedvurderer og undergraver den etniske kulturen. I sin

ytterste konsekvens hender det at barn og ungdom må ta standpunkt til hvorvidt de vil følge foreldrenes ønsker for dem, eller ta utfordringene som diasporasamfunnet byr dem. Det ideelle ville være at de kunne gjøre begge deler.

Barn av migranter, som kanskje til og med er vokst opp i diasporalandet, og er en del av ”det nye” samfunnet, kan føle at de aldri blir en helt anerkjent del av det. Forfatteren Mauricio Rojas (1995) kaller disse barna og ungdommene for Utopias barn. De søker et annet land, et land som ennå ikke eksisterer. Et samfunn for morgendagen - som ennå ikke er bygget. Disse barnas gradvise integrasjon kan være en sterk trussel mot familiens identitet. Det handler om foreldrenes tap av autoritet og oppdragerkompetanse, om fremmedgjøring overfor egne barn og ikke minst handler det om stereotype oppfatninger og bilder av det norske samfunnet. Barna er produkter av dobbel erfaring og kunnskap, og ikke bare av foreldrenes historie og geografi. Barna får en spesiell stilling, da de hverken på den ene side tilhører fortiden, eller på den annen side nåtiden - de er Utopias barn, barn av morgendagen. De har ikke valgt flukten, men er kanskje i enda større grad enn foreldrene merket av den. De skal skrive sin historie i diasporalandet, med komponenter fra fortid og fremtid.

Ungdommene kan føle seg ”splittet”, og blir dermed usikre på egne verdier og maktesløse i forhold til egen kultur og til diasporalandets kultur. Dette kan skape et ambivalent forhold til begge samfunn og plasserer mange av dem i en permanent marginal situasjon. De søker et annet land - et land som ennå ikke eksisterer. Det henger et noe romantisk skjær over ordet ”diaspora”, noe som forsterker myten om at landflyktighet - og et liv mellom to kulturer,

som også virker kreativt inn på den intellektuelle virksomhet. Et slikt syn utelater sentrale dimensjoner ved denne tilstanden, nemlig smerten og hjemløsheten. Den som flykter, tar av fra en godt merket hovedvei og kommer inn på sideveier uten forklarende skilt, og uten kjente holdepunkter. Ett eller annet sted finnes det en annen hovedvei, men før det er det forvirring, kanskje til og med kaos. Migrantens flukt må ses i dette perspektivet. Det handler om å finne frem til nye holdepunkter og ny mening.

Migranter som opplever tap i diaspora har ikke sjelden en helt spesiell posisjon innenfor sin egen etniske gruppe. De er ”lesere” av diasporasamfunnet og overfører kunnskap og informasjon til andre. Troverdigheten avhenger i stor grad av ”leserens” egenskaper. Som regel er det ikke tilstrekkelig å være migrant i betydningen ”student”, i tillegg skal leseren være i besittelse av klokskap og ha evne til å gi gode råd til de andre. Slike personer har ofte en særlig status i hjemlandet som søkes videreført i diaspora. I diaspora degraderes mange migranter i forhold til den status og utdanning de hadde i hjemlandet. De fleste får ikke arbeidsmuligheter samsvarende med den utdanning de har. Andre får ikke arbeid. Dette er en sterkt belastende situasjon som både påvirker fysisk og psykisk helse. Det vanskeligste er kanskje opplevelsen av å være unyttig - faglig og menneskelig. De er migranter med store ressurser - som diasporasamfunnet så langt ikke bruker. Noen har vært anerkjente migranter eller kunstnere i sine hjemland og nøkkelpersoner innen ulike felt. Degraderingen blir derfor desto mer smertefull.

Diaspora er en lang tids tilstand av ikke permanent karakter, som utgjør sin egen form for samfunnsformasjoner selv om andre medlemmer av gruppen skulle leve et

annet sted. Når man snakker om diaspora, knytter vi ofte elementer som separasjon, og usikkerhet. Men diaspora gir også håp om en ny begynnelse. Det er et kulturelt og politisk terreng, hvor individuelle og kollektive minner møtes, blir satt sammen igjen og dannes på ny. Brah (1996:243) mener at diaspora er en gave til nasjonalstaten. Ulike former for transnasjonale migrasjonsbevegelser av kapital, folk, kulturer utgjør tilsammen betingelsen for vedvarelse og erosjon av nasjonalstaten. Måten kollektive diaspora mobiliserer kollektive ressurser og identiteter er viktig for hvordan det diasporiske rom fremtoner. Medlemmer av diaspora kan enten støtte eller være imot de praksiser i forhold til det landet som de ser på som sitt historiske hjem.

Diaspora gir grobunn for nye former hvor tilhørighet og annerledeshet blir utfordret. Siden identitet er en prosess, er det vi har et felt av samhandling, matrise av mening, fortelling om en selv og andre, og en konfigurasjon av minner som i det sirkulerer utgjør en felles basis for identifikasjon. En hver form for identifikasjon, enten denne er individuell eller kollektiv et felt for rekonstruksjon. Diaspora er en lang tids tilstand av ikke permanent karakter, som utgjør sin egen form for samfunnsformasjoner selv om andre medlemmer av gruppen skulle leve et annet sted. Når man snakker om diaspora, knytter vi ofte elementer som separasjon, og usikkerhet. Men diaspora gir også håp om en ny begynnelse. Det er et kulturelt og politisk terreng, hvor individuelle og kollektive minner møtes, blir satt sammen igjen og dannes på ny. Mange migranter i diaspora vil med poeten Angola Cortez - si: ”Hold meg, ta vare på meg. Jeg bare vandrer på din jord.”

Litteratur:

- Akman, H. (1988): *Familien i endring*.
Forlaget folkekultur. Bergen
- Akman, H. (1995): *Landflyktighet*. Forlaget
Migrasjonslitteratur. Bergen
- Berger, P. & Luckmann, T. (1987):
- Brah, A.(1996): *Cartographies of diaspora
– contesting identities*
- Christie, N.(1975): *Hvor tett et samfunn?*.
Oslo
- Daun, Å. (1979): *Etnologi- en kulturveten-
skap*. Stockholm
- Eastmond, M. (1989): *The dilemmas of
exile*. Gotenburg University. Sweden
- Fisher, C.S. (ed.) (1977): *Network and pla-
ce*. New York
- Rojas, M. (1995): *Sveriges oälskade barn*.
Köping
- Said, e. (1986): Tankar om eksil.
Ord & Bild nr.1. Gøteborg